

landssvikanordningens § 11 nr. 1—3 og 8. Anke fra påtalemyndighetens side. Høyesterett forhøyet frihetsstraffen til 6 år og utvidet rettighetstapet til også å omfatte § 11 nr. 4—5 og 7. Vanlig salær til forsvareren, h.r.adv. G. Mellbye.

L.nr. 3. S. nr. 173/1945. Statsadvokat Ryssdal, aktor mot Kurt Andersen dømt ved Bergens byrett 25 oktober 1945 etter landssvikanordningens § 3, jfr. § 2 nr. 4 til 120 dagers fengsel samt begrenset rettighetstap i 10 år etter § 11 nr. 1—2. Anke fra påtalemyndighetens side. Anken ble forkastet. Vanlig salær til forsvareren, h.r.adv. G. Mellbye.

Den 10 januar. L.nr. 4. S. nr. 149/1945. Statsadvokat Hagen, aktor mot Finn Løgeth Svendsen dømt ved Gulating lagmannsrett 14 september 1945 etter straffelovens §§ 86 og 98 til 5 års tvangsarbeid samt begrenset rettighetstap etter landssvikanordningens § 11 nr. 1—8 i 10 år. Anke fra domfeltes side. Anken ble forkastet. Vanlig salær til forsvareren, h.r.adv. Chr. L. Jensen.

L.nr. 5. S. nr. 156/1945. Statsadvokat Ryssdal, aktor mot Jon Edvard Rønning dømt ved Frostating lagmannsrett etter straffelovens § 86 til tvangsarbeid i 4 år og 6 måneder samt begrenset rettighetstap etter landssvikanordningens § 11 nr. 1—5, 7 og 8 i 10 år. Anke fra domfeltes side. Høyesterett opphevet lagmannsrettens dom for så vidt tiltalte er dømt for å ha vært medlem av N.S. og av rikshirden og nedsatte frihetsstraffen til 3 år og 6 måneder. Vanlig salær til forsvareren, h.r.adv. Chr. L. Jensen.

Den 11 januar. L.nr. 6. S. nr. 122/1945. Statsadvokat J. Chr. Mellbye, aktor mot 1) Hjalte Rian, 2) Kjell Aakervik, 3) Rolf Saltnæs, 4) Petter Landsem, 5) Einar Johansen, 6) Erling Welde, 7) Kaare Seem, 8) Martin Moe og 9) John Olsen dømt ved Frostating lagmannsrett 8 september 1945 etter straffelovens § 86 til tvangsarbeid henholdsvis i 10 år og tap av almen tillit for bestandig, 8 år og tap av almen tillit 10 år, 6 år og tap av almen tillit 10 år, 5 år og tap av almen tillit 10 år, 7 år og tap av almen tillit for bestandig, 6 år og tap av almen tillit 10 år, 5 år og tap av almen tillit 10 år, 4 år og tap av almen tillit i 10 år, 5 år og tap av almen tillit 10 år. Anke fra de domfeltes side. Høyesterett fastsatte frihetsstraffen til henholdsvis 7, 6, 5, 5, 7, 5, 4, 3, 3 år og idømte i stedet for tillitstap begrenset rettighetstap i 10 år etter landssvikanordningens § 11 nr. 1—5, 7 og 8 med unntagelse av domfelte nr. 8 og 9 som idømtes rettighetstap etter § 11 nr. 1 og 2. Vanlig salær til forsvareren, h.r.adv. Jon Simonsen.

L.nr. 7. S. nr. 174/1945. Statsadvokat Hagen, aktor mot Solveig Haraldsen dømt ved Agder lagmannsrett 28 september 1945 etter straffelovens § 86 til 6 års tvangsarbeid kr. 4 000 i bot samt begrenset rettighetstap etter landssvikanordningens § 11 nr. 1—5, 7 og 8 i 15 år. Anke fra domfeltes side. Høyesterett lot boten bortfalle og fastsatte tiden for rettighetstapet i 10 år. For øvrig ble anken forkastet. Vanlig salær til forsvareren, h.r.adv. Chr. L. Jensen.

Den 12 januar. L.nr. 8. S.nr. 168/1945. Statsadvokat Ryssdal, aktor mot Ansgar Juel Thompson og Roar Amundsen dømt ved Eidsivating lagmannsrett etter straffelovens §§ 86 og 98 m. m. til henholdsvis 4 års fengsel, kr. 1 000 i bot og 10 års tvangsarbeid, kr. 1 947,70 i inndragning samt begge begrenset rettighetstap etter landssvikanordningens § 11 nr. 1, 2 og 4 i 10 år. Anke fra de domfeltes side. Høyesterett nedsatte frihetsstraffen for Ansgar Juel Thompson til 3 års fengsel og utvidet det idømte rettighetstap for begge vedkommende til også å omfatte landssvikanordningens § 11 nr. 5, 7 og 8 i 10 år. — Roar Amundsens anke ble forkastet. — Vanlig salær til forsvareren, h.r.adv. Leif S. Rode.

L.nr. 9. S. nr. 99/1945. Statsadvokat Ryssdal, aktor mot Lars Bryeide dømt ved Kongsberg byrett 12 september 1945 etter landssvikanordningens § 3, jfr. § 2 nr. 1 a og b og nr. 4 til 2 års fengsel samt begrenset rettighetstap etter landssvikanordningens § 11 nr. 1, 2 og 4 i 10 år og nr. 8 i 5 år. Anke fra domfeltes side. Høyesterett nedsatte frihetsstraffen til 1 år og lot rettighetstapet etter § 11 nr. 4 og 8 falle bort. — Vanlig salær til forsvareren, h.r.adv. K. Nauf.

Noen folkerettslige forutsetninger for oppgjøret med økonomiske landssvikere.

Av

lagmannsrettssakfører Ole Torleif Røed.

I.

Forræderibestemmelsen i straffelovens § 86 er i første rekke skrevet med henblikk på innbyggerne i et krigførende ikke-okkupert område. Enhver bistand i råd og dåd som befolkningen yter fienden som befinner seg utenfor området er her straffbar som forræderi, og må være det for effektivt å kunne verge statens selvstendighet mot angrep innenfra. Bestemmelsens anvendelsesområde er dog på ingen måte uttømt ved at de direkte krigshandlinger i første omgang er forbudt og territoriet okkupert.

I og med at fienden trenger inn på norsk område vil imidlertid innholdet av forræderibestemmelsen i § 86 betraktelig endres. De folkerettslige okkupasjonsregler forutsetter at befolkningen i en viss utstrekning har lydighetsplikt overfor okkupanten, og i og med at befolkningen og okkupanten skal leve side om side på samme område, må det være et visst samarbeid mellom dem. På okkupert område er det derfor bare en kvalifisert form for bistand til fienden som er straffbar etter straffelovens § 86.

I den utstrekning det okkuperte områdes borgere adlyder påbud eller forbud som okkupanten med hjemmel i folkerettens regler gir med direkte adresse til den enkelte borger, kan denne handling heller ikke være rettsstridig etter norsk rett. Forholdet rammes således ikke av straffelovens § 86. Om således en norsk borger under kamp yter fiendens tropper husly og gir dem mat etter pålegg med hjemmel i landkriksreglementets art. 52, foretar han ingen straffbar handling. Det samme er tilfelle om man yter pengekontribusjon til okkupanten (landkriksreglementets art. 49). Etter folkeretten kan okkupanten benytte seg av det okkuperte lands borgere som er villig til å stille seg til tjeneste til å utføre administrative eller judisielle oppgaver på okkupert område, jfr. Castbergs «Norge under okkupasjonen», side 58. De som således blir ansatt er imidlertid okkupantens organer og utleder all sin myndighet fra ham. I en viss utstrekning vil det antagelig være rettslig tillatt frivillig å ta arbeid i administrasjonen på det okkuperte område. Det må imidlertid fastholdes at det ikke går inn under befolkningens lydighetsplikt å stille sin arbeidskraft til rådighet for okkupanten, og har den fortrengte regjering slik som Østerrike i 1866 forbudt sine borgere å fortsette i sine stillinger, må det også være rettsstridig å ta en stilling under okkupantens administrasjon. Det vises for

Denne artikkel er i det vesentlige et utsnitt av en innberetning til Erstatningsdirektoratet. En viss supplering og åjourføring har dog funnet sted.

ovrig til Høyesteretts dom i saken mot «minister» Irgens, se Riksadvokatens meddelelsesblad s. 55—89.

Okkupanten kan etter folkeretten idømme straff, bøter eller inndragning for angrep på sin egen sikkerhet. Om således en skute i henhold til en slik tysk avgjørelse blir inndratt fordi den har vært brukt under partisanvirksomhet, vil det likevel kunne være straffbart for en norsk borger å kjøpe den av tyskerne. Lydighetsplikten omfatter ikke tilfelle som dette, se også Høyesteretts avgjørelse i Retstidende 1945 side 232 flg. Derimot vil man vel måtte si at en tysk borger ikke gjør noe straffbart ved å kjøpe en ting som således er inndradd. Det samme må sikkert sies for et nøytralt lands borgere. Hvis en svenske kjøper en slik inndradd ting på norsk område vitende om at den er inndradd kan han neppe straffes, og han er vel heller ikke forpliktet til å levere den tilbake, jfr. svensk lov av 29 juni 1945 om «återställande av viss från okkuperat land härrörande egendom». Etter § 2 i denne lov er det eiendom som i strid med folkerettens regler er beslaglagt m. v. av okkupasjonsmakten som skal leveres tilbake.

Det samme gjelder etter § 28 i den danske lov av 30 mars 1946 om konfiskasjon av tysk og japansk eiendom.

Når man skal avgjøre om den enkelte borger på okkupert område har foretatt en rettsstridig handling, kan man ikke se hen til okkupasjonsrettens regler i sin alminnelighet, men man må ta for seg de regler som gjelder om befolkningens lydighetsplikt. Som motstykke til at de enkelte borgere gjør hva de er rettslig forpliktet til overfor okkupanten, står da manglende rettsstrid og straffrihet etter norsk rett.

Men også for borgere utenfor Norges grenser gjelder straffelovens § 86. Det vises til straffelovens § 12, nr. 3 a. Særlig betydning vil dette ha for norske borgere som fra før krigen er fast bosittende i okkupantens hjemland, eller som uten å være bosittende driver næringsvirksomhet der. Overfor dem vil man sikkert kreve en ytterligere kvalifisert form for bistand før forholdet ansees straffbart. Selv med domicil i fiendeland har en norsk borger vedvarende troskapsplikt, men det underordningsforhold han kommer i til den fremmede stat ved å ta bopel der eller drive virksomhet der, vil bevirke at han har en videre lydighetsplikt overfor det fremmede lands myndighet enn om han hadde bodd på okkupert område.

Når det gjelder en bedrift i fiendeland som eksisterte før krigen, skal det meget til for å si at driften av denne er straffbar selv om virksomheten yter fiendestaten verdifull bistand. Om et norsk firma har et datterselskap eller en underordnet virksomhet i fiendeland, vil man ikke si at driften av denne virksomhet på fiendens område er straffbar selv om produksjonen helt ut går til fienden.

Utvædes derimot bedriften for å møte fiendestatsens nye og økede behov under krigen, uten at det foreligger ordre herom fra de lokale myndigheter, eller er bedriften anlagt med sikte på krigen, vil forholdet derimot i mange tilfeller måtte ansees straffbart. I det

hele kan man si at normal drift av tidligere eksisterende sivil virksomhet ikke er straffbar.

Det som blir igjen av troskapsplikt mot hjemlandet i slike forhold er først og fremst at man ikke deltar i krigshandlinger mot sitt eget land eller dets allierte, eller utfører noe arbeide som kan stilles på linje med direkte motarbeidelse av sitt eget lands interesser. Arbeider man således i fiendelandets propagandatjeneste foreligger selvsagt straffbart landsforræderi. Det var på grunnlag av en slik rettsoppfatning at House of Lords høsten 1945 dømte William Joyce (Lord Haw-Haw) til døden.

At straffeloven i sine motiver ikke kommer inn på disse forhold er naturlig nok. Men man skulle ventet at landssvikanordningen i sine forarbeider hadde berørt disse spørsmål nærmere. De nevnes imidlertid i det hele tatt ikke. Den eneste omstendighet som motivene nevner som trafikkbefriende er tvang, se Samling av Div. Provisoriske Anordninger I—V, side 114, 116 og spesielt 116.

Reglen om tvang er av generell art i strafferetten. Praktisk sett kan den kanskje få større betydning i landssviksaker enn ellers, men man må imidlertid først forsøke å finne frem til en løsning av den ytede bistands rettsstridighet på rent objektivt grunnlag, idet man veier de krav troskapsplikten i det ene tilfelle og lydighetsplikten mot okkupanten i det annet tilfelle stiller mot hverandre. Man vil etter min mening komme til å overse et vesentlig ledd hvis man ikke først anvender denne rent folkerettslige betrakningsmåte til vurdering av handlingens rettsstridighet. På en rekke områder vil det under okkupasjon foreligge en stadig pliktkonflikt som i en del tilfeller vil måtte løses til fordel for troskapsplikten, i andre tilfeller til fordel for lydighetsplikten. For løsningen av denne plikt-konflikt vil kjennskapet til folkerettens regler være av stor betydning. Det er nemlig i disse man må søke opplysning om hvor langt befolkningens lydighetsplikt går. Først etter at det således er avgjort at handlingen ikke kan kreves av okkupanten, kan man la hele det øvrige register av subjektive betingelser i strafferetten spille inn for å avgjøre om handlingen er straffbar. Tvang står her prinsipielt ikke i noen annen stilling enn bevisstløshet (straffelovens § 44) eller ung alder (straffelovens § 46).

Har man imidlertid først kommet til at handlingen hører til dem som okkupanten har adgang til å kreve og faktisk har krevd av befolkningen, vil det være unødvendig og tillike overflødig å undersøke om okkupanten i det enkelte tilfelle har utøvet tvang. Alle tilfeller hvor handlingen er skjedd uten pålegg eller krav holdes således utenfor. Jeg kommer tilbake til dem senere. Hvis innbyggerne på okkupert område i det givne tilfelle etter okkupasjonsreglene var rettslig forpliktet til å adlyde okkupantens befalinger eller ordre, kan det ikke anvendes straff overfor dem. De har da ikke gjort annet enn hva de var nødsaget til etter gjerningsstedets og gjerningstidens lov.

Etter landssvikanordningen er det imidlertid ikke enhver rettsstridig bistand til fienden som fyller de subjektive straffbarhetsbetingelser som er straffbar som økonomisk landssvik. Handlingen

må tillike kunne karakteriseres som utilbørlig. Det vil her bli en dobbelt vurdering av handlingens rettsstridighet på objektivt grunnlag. Først får man den folkerettslige vurdering og dernest vurderingen av handlingens utilbørlighet. Ved denne siste kan man da prinsipielt ikke ta hensyn til den folkerettslige side.

Forat noen kan straffes etter landssvikanordningens § 2, punkt 3, må retten ved begge vurderinger ha kommet til en bekreftende besvarelse på spørsmålet om handlingens rettsstrid. Retten vil likevel ha adgang til å dømme etter den strengere lovbestemmelse i straffeloven hvor dette måtte synes riktig.

Norske domstoler vil altså her være nødt til direkte å ta standpunkt til rekkevidden og innholdet av folkerettens regler. Dette er imidlertid ikke noe særegent under det pågående rettsoppgjør. Når det gjelder straff for utenlandske krigsforbrytere må domstolene etter den provisoriske anordning av 4 mai 1945, § 1, avgjøre om en handling er i strid med krigens lover og sedvane. Etter § 2 må likeledes domstolene ta standpunkt til om en rekvisisjon eller et pålegg var ulovlig etter folkeretten.

II.

Også under okkupasjonen er troskapsplikt mot fedrelandet det primære, og det er bare i de unntagelsestilfeller som krigsfolkeretten hjemler at lydighetsplikt mot okkupanten går foran troskapsplikten mot fedrelandet.

De bestemmelser i folkeretten som her er av interesse konsentrerer seg om landkriksreglementets art. 52. Fortolkningen av denne byr på vanskeligheter på to vesentlige punkter:

- 1) Hvilke ytelser kan okkupanten kreve?
- 2) Hvordan må han fremsette sitt krav før befolkningen er pliktig eller berettiget til å adlyde?

Til 1). Tjenesteytelser kan bare kreves til okkupasjonshærens behov, og må ikke medføre forpliktelser for befolkningen til å delta i krigoperasjonene mot sitt land. Alle er enige i at uttrykket omfatter ikke bare den direkte deltagelse i kampene som stridende, men også indirekte deltagelse som f. eks. arbeide ved fiendens forsvarsanlegg. Hva man imidlertid nærmere skal forstå med indirekte deltagelse i kampene som ikke kan pålegges befolkningen, er det derimot atskillig tvil om. Stort sett regner man imidlertid okkupanten berettiget til bare å kunne pålegges sivilt arbeid. I en total krigføring vil det kanskje synes vanskelig å trekke noen grense mellom de militære og de sivile arbeider idet en stor del av det arbeid som utføres på okkupert område kommer okkupasjonshæren til gode. Dette er imidlertid ikke nok til å anse arbeidet som militært. Utgangspunktet for skillet mellom militære og sivile arbeider skulle være greit nok. Militære arbeider er slike som har direkte militærbetydning, som bygging av festningsverker, planering av flyplasser, bygging av hangarer. Sivile arbeider er stort sett alt annet arbeid. Som eksempel kan nevnes transportarbeid, fabrikkasjon av bekledningsgjenstander m. m.

Etter nr. 303 i det amerikanske krigsdepartements reglement for landkriksreglene fra 1940, kan arbeid rekvireres av følgende: «Professional men and tradesmen such as surgeons, carpenters, butchers, bakers etc., employees of gas, electric light and water works and other public utilities; and of sanitary boards in connection with their ordinary functions.» Deretter heter det videre: «The officials and employees of railways, canals, river or coastwise steamship companies, telegraph, telephone, postal and similar service, and drivers of transport, whether employed by the State or private companies, may be requisitioned to perform their professional duties so long as the duties required do not directly concern the operations of war against their own country.» Bestemmelsen er sitert fra Hyde, International Law, III, utgave 1945, side 1901.

For øvrig sier Hyde på side 1902 at forbudet mot å tvinge befolkningen til å ta del i krigsoperasjonene mot sitt eget land «precludes the requisitioning of their service upon works promoting the ends of war, such as construction of forts, fortifications and entrenchment.» Og så tilføyer han «but there is said to be no objection to their being employed voluntarily for pay on such class of work».

Rolin fremhever i Le Droit Moderne de la Guerre, I, side 345, at arbeidet i rustningsfabrikker også må høre til den slags handlinger som det er forbudt å pålegge befolkningen, og han konkluderer med at man for å kunne finne et skille mellom de handlinger som kan pålegges og de som ikke kan pålegges av okkupanten må falle tilbake på den alminnelige rettsbevissthets oppfatning. Det en ærekjær mann måtte nekte å utføre det kan heller ikke rettslig pålegges ham å gjøre. Rolins fremstilling er for øvrig meget lesverdig, se l.c. side 340 til 345.

I Landssvik, side 40, har Skeie noen treffende bemerkninger. Selv om han ytrer en viss tvil selv om deres riktighet. Han sier: «Okkupanten kan forlange at innbyggerne ikke bare overlater ferdige hus til boliger for hans soldater, men også at de bygger nye hus, han kan kreve både at de avstår lagrer av bygningsmaterialer og at de hogger og kjører frem nye. Videre kan han rekvirere tjenerhjelp til sine offisersmesser og soldatbarakker osv. — Derimot kan han ikke forlange arbeid som har et direkte krigsoperasjonsformål. Han kan således ikke kreve arbeid på en flyplass, en festning, en krigshavn eller en vei eller jernbane til militærtransport.»

Det kan videre vises til Fauchille, Traité de Droit International Public, II, side 207 og 285, og Waltzog, Recht der Landkriegführung, samt advokat Gunnar Mellbye's artikkel: Fra de tyske krigsretters virksomhet i Norge under okkupasjonen i Tidsskrift for Rettsvitenskap, 1945, side 166 til 167.

Uten å ta noe direkte standpunkt selv opplyser Oppenheim i International Law II (6te gjennomsette utgave 1944) side 344—45, at det i praksis alltid har vært skjelt mellom befolkningens deltagelse i krigsoperasjonene og i forberedende handlinger. Til de siste regnes nettopp utbygging av de anlegg som er av militær viktighet, og det har under tidligere okkupasjonsforhold vært hev-

det at dette har befolkningen plikt til etter folkeretten å bistå med. Etter denne forståelse av art. 52 er det bare de rene kamphandlinger mot sitt fedreland som befolkningen ikke kan pålegges. Praksis er ofte meget viktig til forståelse av folkerettslige bestemmelsers rekkevidde, men hvor denne praksis utelukkende er basert på maktanvendelse, kan den vanskelig bli rettsdannende. Spesielt gjelder dette når de forskjellige regjeringer både under og etter okkupasjonen har protestert heftig mot, eller tatt tydelig avstand fra okkupantens fremferd.

Konklusjonen skulle således være denne: befolkningen kan ikke tilpliktes å delta i okkupantens militære eller para-militære formasjoner. Dette må gjelde selv om deres oppgave bare er å opprettholde orden på det okkuperte område. Det er videre ikke tillatt å kreve at befolkningen arbeider på militære anlegg. Det gjelder ikke bare rene befestningsanlegg, men også anlegg av flyplasser, kai-anlegg i forbindelse med marinebaser, som også teoretisk kan ha en ikke-militær anvendelse. Arbeid i rustningsindustri er heller ikke tillatt å pålegge befolkningen. Hva angår transporttjenesten kan okkupanten antagelig folkerettslig kreve at befolkningen utfører denslags arbeid når det ikke skjer i ildlinjen. Bygging av brakker vil kunne stå i en slik sammenheng med befestningsanlegg at det må behandles på samme måte som dette. Ellers vil antagelig bygging av brakker kunne pålegges befolkningen etter folkeretten. Dette må spesielt gjelde brakker fabrikkert som lemmer og levert på jernbanestasjoner. Fabrikasjon av klær, herunder også uniformer, vil kunne pålegges. Og hele den øvrige rekke av sivile arbeider kan okkupanten kreve at befolkningen utfører. Man vil ved å lese en del av Castbergs betenkninger i «Norge under okkupasjonen» få et visst inntrykk av hva okkupanten kan kreve og hva han ikke kan kreve. Det vises særlig til side 131 flg., 178 flg., 194 flg., og 203 flg.

Forutsetningen har imidlertid hele tiden vært at det arbeid som pålegges skjer til okkupasjonshærens behov. Hvis arbeidet skjer til noe annet formål, er det folkerettsstridig selv om det ligger innenfor den ramme som ovenfor er trukket opp. I de fleste tilfeller vil befolkningen antagelig måtte nøye seg med å stole på de opplysninger okkupanten gir om arbeidet, og i enkelte tilfeller vil endog okkupanten av militære grunner kunne nekte å gi spesielle opplysninger om arbeidet. Visse tilfeller ligger imidlertid klart utenfor okkupasjonshærens behov, således kan nevnes de skipsbyggingskontrakter som okkupanten fikk i stand med norske verksteder sommeren og høsten 1940 for levering av oppsynsskip eller handelsskip til den tyske flåte.

Til 2). Skjematisk kan man operere med fire forskjellige tilfeller:

- Det dreier seg om tjenesteytelser som ligger innenfor rammen av art. 52 og folkeretten for øvrig. Okkupanten har ikke gitt noe pålegg.
- Det dreier seg om tjenesteytelser innenfor rammen av art. 52 og folkeretten for øvrig. Okkupanten har gitt pålegg.

- Det dreier seg om tjenesteytelser utenfor hva okkupanten etter folkeretten kan kreve av befolkningen. Okkupanten har ikke kommet med pålegg.
- Det dreier seg om tjenesteytelser utenfor hva okkupanten etter folkeretten kan kreve av befolkningen. Okkupanten har imidlertid gitt pålegg.

Tilfellet c) er det enkleste. Samarbeid med okkupanten som er blitt til på den måte må opplagt kunne straffes som landsforræderi. De norske myndigheters holdning i 1940 kan ikke med noen rimelig grunn tas til inntekt for den oppfatning at befolkningen kunne svikte sin troskapsplikt mot fedrelandet. Og selv om det er enkelte ting som kan virke litt eiendommelig fra offentlige organers side, så viser en dansk høyesterettsdom av 27 november 1945 i straffesak mot Erik Kam at det kan avgis mange uttalelser fra offentlige myndigheter uten at brudd på troskapsplikten blir straffri.

Saksforholdet var følgende: Erik Kam hadde meldt seg til Frikorps Danmark som var en dansk frivillig formasjon som kjempet sammen med tyskerne på Østfronten. Det danske krigsministerium hadde 8 juli 1941 med tilslutning av de øvrige departementer sendt en sirkulærskrivelse hvori det stod at den danske regjering hadde gitt tillatelse til at danske offiserer og menige kunne melde seg til Frikorpset. I skrivelsen var det nærmere forskrifter om hvordan man skulle forholde seg hvis man ville melde seg til korpset, og det var spesielt uttalt at det ikke måtte legges noen vanskeligheter i veien for dem som ville inntre i korpset. Ritzaus bureau hadde utsendt en offisiell meddelelse om at oberstløytnant Kryssing med den Kgl. danske regjeringens billigelse hadde overtatt kommandoen over frikorpset. På forskjellige andre måter hadde også danske myndigheter tilkjennegitt at det var med deres samtykke korpset kom i gang. Allikevel fant den danske Høyesteretts flertall, 12 dommere, at de danske myndigheter ikke hadde gitt befolkningen noen anvisning på å delta i Frikorpset som kunne virke straffbefriende, jfr. det danske straffelovstillegg § 1, punkt 2. Tiltalte ble av Høyesterett dømt til fengsel i 2 år og tap av almen tillit i 5 år. Det vises også til statsadvokat Harald Sunds artikkel i T. f. R. 1945 side 155, hvor de danske straffebestemmelser det her gjelder siteres i forbindelse med de underordnede instansers dommer.

Dommen må sees som et uttrykk for at også offentlige myndigheter kan være utsatt for tvang og at de handlinger som de herunder foretar ikke alltid medfører at troskapsplikten mot fedrelandet opphører å gjelde. Når dette kan gjelde offisielle uttalelser fra de lovlige myndigheter i Danmark må dette enn mere gjelde tilfældige uttalelser og indirekte stillingtagen fra Administrasjonsrådets side eller fra organer som ble oppnevnt av det. Både Administrasjonsrådet og dets organer var jo etablert under okkupasjonen og var basert på et visst samarbeid med de tyske myndigheter.

I nær tilslutning hertil må det tilfelle som er nevnt under a) også behandles. Selv om den handling det her gjelder er av den art at den lovlig kunne vært pålagt befolkningen, vil det selvsagt ikke

være adgang til straffritt å utføre den frivillig. Den vesentlige del av den brakkebygging og det øvrige samarbeid en del ervervsdrivende hadde med okkupanten i 1940 foregikk på helt frivillig grunnlag. Hvis man vil forsøke å sette seg inn i den mentalitet som hersket i visse kretser, vil en gjennomgåelse av Frispolitiets etterforskninger overfor entreprenører og andre sikkert være meget avslørende. Et symptomatisk uttrykk herfor finner man i Larvik prisretts dom referert i Retstidene 1942, side 21—28. Slik som der er skildret reagerte nok en god del av dem som senere ble profitorer. Det kan muligens for en alminnelig mann synes eiendommelig at når A og B har utført nøyaktig det samme arbeid for okkupanten, vil A kunne straffes for landssvik mens B går fri. Begge har ved sin arbeidsprestasjon hjulpet okkupanten like meget. Det A straffes for her er imidlertid den mangel på motstandsvilje han har vist ved å utføre et arbeid før han fikk et klart pålegg om det. Det synes innlysende at det ville være av stor betydning for å sinke okkupantens arbeider og krigsanstrengelser at den hver eneste gang den skulle ha noe utført måtte kreve dette etter landkrisreglementet med utferdigelse av pålegg. En lignende betraktning kommer også til uttrykk i René Floriot's bok «La Répression des Faits de Collaboration», (Paris 1945) side 9—10.

Hvor det gjelder okkupantens innkjøp av varer på okkupert område, vil det muligens være riktig å si at ordinær omsetning i en viss utstrekning straffritt vil kunne foretas uten direkte pålegg.

I de tilfeller som er nevnt under b) mener jeg at befolkningen er pliktig til å adlyde okkupantens pålegg og at denne plikt skjærer gjennom troskapsplikten mot fedrelandet. Jeg kan derfor ikke anerkjenne de uttalelser Eidsivating lagmannsrett kommer med i sin dom av 21 januar 1946 (sak nr. 547/1945 mot David, Henrik Johan og Haakon Nielsen) som riktige. Retten fant det bevist at hvert enkelt arbeid var pålagt de tiltalte. Fra forsvarerens side ble det prosedert på at okkupasjonsmakten hadde adgang etter folkeretten til å rekvirere de ytelser tiltalen omfattet. Lagmannsretten uttaler hertil: «Retten er ikke enig i denne oppfatning. Ganske visst har okkupasjonsmakten meget store rettigheter over det okkuperte område, men det er ikke derfor gitt at befolkningen innen det okkuperte område straffritt kan hjelpe okkupasjonsmakten i å gjennomføre sine rettigheter. Det vil avhenge av om hjelpen i tilfelle kan gis uten at den strider mot den troskapsplikt som skyldes fedreland og dets lovlige myndigheter.»

Om troskapsplikt eksisterer i det givne tilfelle og hvor langt den går, kan imidlertid som foran påvist bare avgjøres under hensyntagen til de folkerettslige regler om befolkningens lydighetsplikt. Floriot behandler spørsmålet i sin forannevnte bok. På side 9 sier han følgende: «Det er for det første klart at det er vanskelig å iverksette forfølgning mot industridrivende som har mottatt pålegg. De hadde ikke noe middel til å unndra seg denne rekvisisjon og ingen tenker på å bebreide dem noe.»

Det har dog vært reist spørsmål om nordmenn pliktet å bøye seg for alminnelig ordre eller pålegg fra tyskerne om å utføre

arbeid, eller om de skulle sette hardt mot hardt og først eventuelt bøye seg for tvang. Det er klart at fra et moralsk synspunkt vil denne siste løsning være langt å foretrekke. Samstemmighet mellom rett og moral på så vitale punkter i et folks liv, burde man kunne kreve. Allikevel tror jeg at den strengt rettslige vurdering av denne konfliktsituasjon må føre til at man sier at en nordmann var pliktig til å adlyde en folkerettslig lovlig ordre eller et pålegg om å utføre et arbeid. Man kunne muligens komme til et annet resultat hvis man gikk ut fra at de vanlige okkupasjonsregler ikke helt ut kom til anvendelse i slike tilfeller fordi selve okkupasjonen var rettsstridig, jfr. Seyersteds artikkel herom i T. f. R. 1945 side 113 flg. Jeg kan dog ikke anerkjenne riktigheten av denne teori. Jeg forstår også Castbergs uttalelse i «Norge under okkupasjonen» side 20 slik, at krigens rettsstridighet er uten direkte betydning for befolkningens rettigheter og plikter så lenge okkupasjonsforholdet varer. Meg bekjent er det heller ikke hevdet noe annet syn på dette spørsmål under rettsoppgjøret i de andre tidligere okkuperte land.

Følgen av det syn jeg har inntatt her vil være at hvis en nordmann har henvendt seg til tyskerne for å få overdradd et arbeid, men samtidig har bedt om at det skal utferdiges et klart pålegg herom, vil henvendelsen til tyskerne være straffbar. Selve utføringen av arbeidet vil derimot ikke kunne straffes, men vederlaget skal allikevel inndras, idet det er foranlediget ved det forbryterske sinnelag, jfr. landssvikanordningens § 15.

Et annet forhold som også må tas i betraktning omtales i motivene til landssvikanordningen side 115 annen spalte. Det nevnes her et tilfelle hvor arbeidet er påtatt under tvang og antagelig vil da selve utføringen av arbeidet ikke være straffbar, men hvis arbeidet utføres ved at arbeiderne bys større lønninger og materialleverandørene høyere priser, vil dette kunne være en selvstendig forbrytelse, ikke bare mot prisforskriftene men også mot landssvikreglene, fordi vedkommende i det givne tilfelle har handlet selvstendig og fritt utenfor det område hvor tvangen virker. Det straffbare forhold er her ikke den handling å arbeide for tyskerne, men under sitt arbeid for tyskerne å ha handlet rettsstridig.

Også samarbeid under forhold som nevnt under d) er straffbart. Pålegg kan i slike tilfeller være ledsaget av tvang eller trusler fra okkupantens side. I hvilken utstrekning anvendt tvang skal få innflytelse dels på straffeskylden dels på straffutmålingen, vil avhenge av straffelovens §§ 47, 56 og landssvikanordningens § 5. Man må imidlertid være klar over at selv tvang ikke alltid virker straffbefriende. Fra straffelovens forarbeider vil jeg nevne følgende uttalelse inntatt i Kjerschow: Kommentar til straffeloven, side 124: «Staten fordrer i mange tilfeller av sine borgere at de skal se døden i øynene uten derfor å tape selvbeherskelsen og det synes lite rimelig i den borgerlige straffelov å anerkjenne som ubetinget straffrihetsgrunn hva der etter den militære ville være en med dødsstraff truet feighet.» Dette resonnement er nærmere utpenslet i motivene til landssvikanordningen, side 116: «Hvorvidt tvangen

skal frita for straff eller føre til straffnedsettelse vil dog selvsagt bero ikke bare på tvangens art, men også på arten av den straffbare handling som den har fremkalt og de konkrete omstendigheter som ellers er til stede. Når det gjelder utføring av militære tjenesteplikter kan tvang i alminnelighet ikke påberopes, jfr. den militære straffelovs § 26. Det er klart at krigsmenn bør stå i en særstilling, men også sivile må ha en viss plikt varierende etter de verdier som står på spill, og den stilling vedkommende inntar, til å stå imot tvang fra fiende eller landsforrædere. Det er på dette grunnlag hjemmefronten er bygget opp, og de som har sviktet, bør ikke alltid fritas fordi om det er øvet en viss tvang mot dem eller de er blitt skremt med trusler.»

Det som vanligvis har forekommet i Norge er at tyskerne har rettet en anmodning til en nordmann om å utføre et arbeid, gjerne med overtalelser som i større eller mindre grad har ligget på kanten av trusler, eller tyskerne har latt det skinne igjennom at tvang (økonomisk eller personlig) vil kunne bringes til anvendelse. Det skal erkjennes at det etterpå er langt lettere å se klart hvordan man skulle handlet i en slik situasjon. Det er forhold som får tillegges den vekt det bør ved vurderingen av om tiltale skal reises. Rettslig sett bør det ikke være tvilsomt at vedkommende nordmann som i en slik situasjon har gitt etter for okkupanten har brutt sin troskapsplikt mot fedrelandet, og kan hans forhold for øvrig karakteriseres som utilbørlig, f. eks. fordi han har oppebåret stor fortjeneste og utvidet sin virksomhet sterkt, synes det ikke å være noen grunn for at han skal slippe straff eller inndragning.

Det oppstår videre spørsmål om en feilaktig oppfatning av folkerettens regler og den lydighetsplikt man hadde overfor okkupanten i enkelte spesielle tilfeller kan medføre ytterligere strafffrihet. Det skal jo meget til etter vår rettspraksis for at en normvillfarelse skal virke straffbefriende. Særlig her hvor det dreier seg om dyptliggende og rotfestede plikter til å være tro mot sitt land i nødens stund, vil rettsbevisstheten reagere overfor frifinnelsen på det grunnlag at tiltalte trodde han hadde en plikt til å adlyde okkupanten som han i virkeligheten ikke hadde.

Kjennskapet til folkerett har ikke vært særlig stor i Norge og det vil kunne ha hendt at en ervervsdrivende har henvendt seg til en sakfører for å vite innholdet og rekkevidden av folkerettens regler anvendt på en konkret situasjon. Tar her sakføreren feil må det jo erkjennes at den ervervsdrivende ikke er så meget å laste når han følger sakførerens råd. Full strafffrihet bør han imidlertid ikke kunne oppnå uten i rent spesielle tilfeller.

Når foreligger der pålegg? Man må her være klar over at det bare er den virkelige ordre — det kategoriske pålegg — som den okkupasjonsrettslige lydighetsplikt tilsier skal etterkommes med tilstedesettelse av troskapsplikten. Et godt eksempel herpå er den skriftlige befaling til en tysk general utstedte i april dagene 1940: «Ich befähle Ihnen die Arbeit gemäss näherer Vereinbarung mit der Luftwaffe sofort aufzunehmen.» Understrekingen var foretatt i det tyske brevet.

Det er imidlertid ikke påbudt etter folkeretten at okkupanten skal gi sine pålegg skriftlig og det er vel heller ikke gjort av tyskerne uten i forholdsvis få tilfeller. Tyskernes opptreden overfor de norske ervervsdrivende fikk sjelden et så kategorisk preg. Det forekom henstillinger, anmodninger, forespørsler, oppfordringer, gjerne fulgt av overtalelse med alle mulige avskygninger i overgangsformer fra anmodning om å avslutte en alminnelig frivillig kontrakt til det klare pålegg. Jeg har et inntrykk av at det er forholdsvis få tilfeller hvor det foreligger direkte pålegg etter landkrigsreglementets art. 52. Dette bekreftes også av en forklaring som den tyske Regierungs-baurat Mentzer har avgitt, se rundskriv nr. 17 fra Riksadvokaten.

Et pålegg vil kunne være ledsaget av tvang eller trusler eller anvendelsen herav fra okkupantens side vil i visse tilfeller måtte oppfattes som pålegg. Prinsipielt bør man imidlertid holde fra hverandre virkningen av et pålegg og av tvang.

Pålegg skal utfærdiges etter bemyndigelse fra den som har kommandoen på vedkommende sted. Det er altså full adgang til å delegere myndighet til å gi pålegg både generelt og for det enkelte tilfelle. Man må imidlertid kunne kreve at det er en offiser som innestår for den ordre som gis.

«Minister» Kjeld Stub Irgens dømtes av lagmannsretten etter straffelovens §§ 86 og 98 til fengsel i 7 år og begrenset rettighetstap og inndragning etter § 36 med kr. 101 520.63. I formildende retning la retten bl. a. vekt på at domfelte var gått inn som kommissarisk statsråd for å gagne den norske skipsfart og at han ikke hadde vært av de ondsinnede medlemmer av N. S. — Høyesterett skjerper under dissens frihetsstraffen til 15 år og understreker det alvorlige og landsforræderske forhold som domfelte har gjort seg skyldig i ved som Quislings håndgangne mann å overta stillingen som øverste administrative leder av landets skipsfart. Inngående uttalelser om det straffbare i å fungere som kommissarisk statsråd og «minister» i den «nasjonale regjering». Domfelte påsto at han hadde handlet i nødtilstand eller nødverge (straffelovens §§ 47 og 48) for å hindre at den norske hjemmeflåte skulle prisedommes, men får ikke medhold. Domfelte var ikke berettiget til å anse den skade som en prisedomelse måtte bety som særdeles betydelig, sammenlignet med den skade domfelte kunne forårsake ved å stille seg til tjeneste for fienden og dennes hjelpere og derved svekke det indre samhold og motstandsevnen. — «Minister» Axel Heiberg Stang dommes etter straffelovens §§ 86 og 98 jfr. provisorisk anordning av 3 oktober 1941 til tvangsarbeid på livstid og begrenset rettighetstap, inndragning etter § 36 av kr. 147 000 og erstatning etter landssvikanordningens § 25 med 2 millioner kroner. — Domfeltes befattning med idretten, arbeidstjenesten og ungdomstjenesten ansees som straffbar overtredelse av straffelovens § 86. — Inngående uttalelser om straffutmålingen, hvor flertallet bl. a. legger vekt på at domfelte ikke er noen ondsinnert mann, men svak, villedet og ukritisk. 3 dommere voterer for dødsstraff. — Plenumsbehandling.

Dom 2 februar 1946 i Lnr. 20: Riksadvokat Sven Arntzen, aktor mot Kjeld Stub Irgens (høyesterettsadvokat A. V. Heiberg, forsvarer) og Axel Heiberg Stang (høyesterettsadvokat Jacob Hoel, forsvarer).

Dommer Fougner: Eidsivating lagmannsrett avsa den 19 november 1945 dom med sådan domsslutning: «Kjeld Stub Irgens dommes for forbrytelse mot straffelovens §§ 86 og 98, jfr. straffelovens § 62, til fengsel i 7 år med fradrag for varetektsfengsel 189 dager.